Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Αρχεῖον Στεφάνου Νικ. Δραγούμη. Ανέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Ἰωάννου Σωτ. Νοτάρη

Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.990](https://doi.org/10.12681/makedonika.990)

Copyright © 2015, Στέφανος Ι. Παπαδόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδόπουλος Σ. Ι. (1967). Αρχεῖον Στεφάνου Νικ. Δραγούμη. Ανέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Ἰωάννου Σωτ. Νοτάρη. *Μακεδονικά*, 7, 385–387.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.990>

στό άρχαιο του Κατσουγιάννη. "Αν και νεώτερα, τὰ κείμενα αὐτὰ παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, γιατί μᾶς δίνουν μιά πλήρη εἰκόνα τῆς κοινοτικῆς ὀργάνωσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, σὲ μιά χαμένη σήμερα ἐστία του. Μέσα στοὺς «Κανονισμοὺς» αὐτοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση, μπορεῖ ἐπίσης νὰ δῇ κανεὶς πῶς ἦταν ὁργανωμένη ἡ παιδεία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ ἕνα τῆμα τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Ὁ Κατσουγιάννης, μὲ τὰ δύο βιβλία του ποὺ παρουσίασαμε παραπάνω, ὄχι μόνον ἱκανοποίησε κάπως ἕνα ζωηρὸ πόθο του, ἀλλὰ καὶ μᾶς βοήθησε, ὅσο μπορούσε, νὰ εὐρίνουμε τίς γνώσεις μας πάνω σ' ἕνα σοβαρὸ θέμα τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἄς εὐχηθούμε καὶ ὅς ἐλπίζουμε ὅτι τὸ παράδειγμά του θὰ παραινῇ καὶ ἄλλους, νεώτερους καὶ εἰδικότερους, νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ σοβαρὸ, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ παραμελημένο, θέμα τοῦ ρόλου τῶν Κουτσοβλάχων μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μας κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀρχεῖον Στεφάνου Νικ. Δραγούμη. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Εἰσαγωγή καὶ ἐπιμέλεια Ἰωάννου Σωτ. Νοτάρη, Θεσσαλονίκη 1966, 8ον, σελ. 444 [Ἐκδόσεις τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθμ. 85].

Ἀρκετὰ κεφάλαια τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας δὲν ἔχουν μελετηθῇ ὡς σήμερα ἱκανοποιητικά, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές, Ἕλληνες καὶ ξένοι, εἶχαν στρέψει τὸ ενδιαφέρον τους πρὸς τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης τοῦ 1821 παρὰ στὰ γεγονότα τῶν νεώτερων χρόνων. Ἐτσι π.χ. ἀρκετὰ ἀγνωστες παραμένουν ὡς τώρα οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1854 καὶ 1878, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ τοῦ σοβαρῶν κρίσεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἴσως καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 21 μὲ τὴν αἰγλή του ἐπισκίασε κάπως τοὺς ὑποδεέστερους, κατὰ τὴν ἀποψη μερικῶν, μεταγενέστερους ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γνωρίζουμε σήμερα τὴν παλαιότερη παρὰ τὴ νεώτερη ἱστορία μας.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ ζήτημα, ἀναμφισβήτητο εἶναι τὸ κενὸ στὶς ἱστορικὲς μας γνώσεις, γιὰ τὴν περίοδο ποὺ μιλοῦμε, παραμένει σημαντικὸ, γι' αὐτὸ καὶ κάθε προσφορά στὸν τομέα αὐτὸν πρέπει νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτη. Αὐτὸ καὶ μόνο θὰ ἀρκοῦσε ἴσως γιὰ νὰ χρωστοῦμε πολλὰς εὐχαριστίες στὸν φιλόλογο καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Νοτάρη, ποὺ μὲ ἀγάπη καὶ πολὺ κόπο ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας σοβαρὸ ἀρχαιολογικὸ ὑλικό, ἀναφερόμενο στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Ἡ ἐργασία του μάλιστα ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο, γιατί τὸ ὑλικό της ἀντλείται ἀπὸ ἀξιόλογη πηγή, τὴν πρὶν σημαντικὴ ἴσως γιὰ τὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται: τὰ ἔγγραφα, ποὺ δημοσιεύει ὁ κ. Νοτάρης, προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ Στεφάνου Δραγούμη (γιου τοῦ ἐκδότῃ τῆς «Πανδώρας» καὶ συγγραφέα τῶν «Ἱστορικῶν ἀναμνήσεων» Νικολάου Δραγούμη καὶ πατέρα του Ἰωάνος Δραγούμη), ποὺ ὡς δραστήριο μέλος «τῆς ἐν Ἀθῆναις Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς» ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν ὀργάνωσι τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία.

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Νοτάρη διαιρεῖται σὲ δύο μέρη: σὲ μιά ἐκτενῆ ἱστορικὴ εἰσαγωγή (σ. 10-54) καὶ στὰ κείμενα τῶν ἐγγράφων (σ. 55-434). Ἀκολουθοῦν ὁ πίνακας ὀνομάτων, τὰ διορθωτὰ καὶ ὁ πίνακας περιεχομένων.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς «Εἰσαγωγῆς» του (*Ὁ Στέφανος Δραγούμης καὶ τὸ Ἀρχεῖο*

τῆς *Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς*, σ. 11-14) ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται μὲ συντομία στὸ ἱστορικό τῆς Ἰδρύσεως τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς», τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1878 στὴν Ἀθήνα, στὴν ἀποστολὴ τῆς, στὰ μέλη τῆς, ποὺ ἦταν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάν. Παναζίδης, ὁ στρατιωτικὸς γιατρός Γεώργ. Παπαζήσης, ὁ καθηγητὴς Νικ. Χαλκίopoulos καὶ οἱ δικηγόροι Λεων. Πασχάλης καὶ Στέφ. Δραγούμης, καὶ τέλος μᾶς δίνει μιὰ γενικὴ περιγραφὴ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀρχείου τῆς παραπάνω Ἐπιτροπῆς, ποὺ συγκεντρώθηκε ἀπὸ τὸν Στέφ. Δραγούμη καὶ δωρήθηκε στὶς 31 Μαΐου 1960 ἀπὸ τὸν κ. Φίλιππο Στεφ. Δραγούμη στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δεύτερο κεφάλαιο, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ (*Ἡ ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας στὴ βιβλιογραφία*, σ. 14-20), εἶναι μιὰ κριτικὴ ἐπισκόπηση τῶν ὅσων γράφτηκαν ὡς τώρα γιὰ τὴ Μακεδονικὴ αὐτὴ ἐπανάστασι. Μιὰ ματιὰ ἐδῶ ἀρκεῖ γιὰ νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὸ πόσο φτωχὴ ἦταν ἡ ἔρευνα πάνω στὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς ἱστορίας μας. Μετὰ ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτά, εἰσαγωγικά μᾶλλον, κεφάλαια ἀκολουθεῖ τὸ κύριον τμῆμα τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου (*Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἐπαναστάσεως*, σ. 21-52), ποὺ ὑποδιαιρεῖται σὲ τρία μέρη: α) *Τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1878*, β) *Τὰ ἐλληνικά γεγονότα στὶς ἀρχὲς τοῦ 1878* καὶ γ) *Τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς Μακεδονίας*. Χρησιμοποιώντας τὴ συγγραφῆς τὴ γνώστη βιβλιογραφία κατατοπίζει μὲ σαφήνεια τὸν ἀναγνώστη στὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1878 γεγονότα (ἐπανάστασις Ἐρζεγοβίνης καὶ Βοσνίας τὸ 1875, Βουλγαρίας τὸ 1876, πόλεμος Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου ἐναντίον τῆς Τουρκίας τὸ 1876, Πρεσβευτικὴ διάσκεψη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἴδιο χρόνο, ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τὸ 1877-1878), στὴ διστακτικότητα καὶ ἀδράνεια τοῦ ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους, στὸν ἀναβρασμὸ τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων καὶ στὴν ἔξαψη τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ λαοῦ τῆς Ἀθήνας, ποὺ μὲ τὴν πίεσίν τους ὀδήγησαν στὴν ἄκαιρη εἰσβολὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Θεσσαλία στὶς 21 Ἰανουαρίου 1878, καὶ ἄλλα. Ἰδιαίτερα στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἴδιου κεφαλαίου ὁ κ. Νοτάρης, στηριζόμενος καὶ στὰ σημαντικότερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῶν ἐγγράφων, ποὺ δημοσιεύει παρακάτω, μᾶς δίνει μιὰ σύντομη, ἀλλὰ καλὴ ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἰδρύσις τῆς μεγάλης Βουλγαρίας μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (31 Ἰανουαρίου 1878) δὲν ἄφηνε στοὺς Ἕλληνες, γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν δικαίων τους, ἄλλο δρόμο ἀπὸ τὴν ὀργάνωσις ἐπαναστατικῶν κινήσεων στὴν Ἠπειρο, Θεσσαλίαν καὶ ἰδίως στὴ Μακεδονίαν, ποὺ κινδύνευε ἄμεσα. Ἡ προετοιμασία τοῦ ἀγώνα, ἡ ὀργάνωσις ἐθελοντικῶν σωμάτων στὴν ἐλευθέρην Ἑλλάδα, ἡ ἐκρηξὴ τῆς ἐπανάστασις στὴν περιοχὴ Ὀλύμπου - Πιερῶν καὶ τὰ ὑπόλοιπα γεγονότα ὡς τὴ λήξιν τῶν ἐπιχειρήσεων (Ἀπρίλιος 1878) ἀπασχολοῦν ἰδιαίτερα τὸν συγγραφέα. Ἡ «Εἰσαγωγή» τοῦ βιβλίου κλείνει μ' ἓναν σύντομο «*Εἰλόγον*» (σ. 52-54).

Τὸ δεύτερο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βιβλίου καλύπτουν τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα (248 συνολικά), καταταγμένα σὲ 18 φακέλους (φάκ. Α' -ΙΖ' καὶ ΙΘ'). Στὸ ἴδιο μέρος (φάκ. ΙΗ') ἀναδημοσιεύεται καὶ ἡ ἔντυπη λογοδοσία τῆς «Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς», ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει σὲ λίγα ἀντίτυπα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1878 καὶ ποὺ περιέχει πολὺτιμες καὶ λεπτομερεῖς πληροφορίες, ἰδίως οἰκονομικῆς φύσεως.

Ἐπειδὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ περιγράψουμε, ἔστω καὶ συνοπτικά, τὸ περιεχόμενο τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, γι' αὐτὸ κρίνουμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τοὺς τίτλους τῶν διαφόρων φακέλων, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ κατατοπιστικοί: Φάκ. Α': *Πρακτικά τῆς Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς*, σ. 57-78. Φάκ. Β': *Ἐγγραφα καὶ τηλεγραφήματα σχετικὰ μὲ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀποστολῆς Δουμπιώτη*, σ. 79-102. Φάκ. Γ': *Προσπάθεια στρατολογίας ἀπὸ τὸν Γεώργιο Θεωμά*, σ. 103-110. Φάκ. Δ': *Ἀποστολὴ Κοσμᾶ Δουμπιώτη*, σ. 111-118. Φάκ. Ε': *Ἀποστολὴ ἐφοδίων ὑπὸ τὸν Μ. Καραγιώργου*, σ. 119-122. Φάκ. ΣΤ': *Ἀποστολὴ Χρ. Γεωργιάδη*, σ. 123-134. Φάκ. Ζ': *Ἀποστολὴ Χ. Κριεμάδη*, σ. 135-152. Φάκ. Η': *Ἀποστολὴ Ἰω. Ὀλυμπίου καὶ Γούλα Νέλα*,

σ. 153-170, Φάκ. Θ': *Τηλεγραφήματα σχετικά με τις κινήσεις ὄλων τῶν σωμάτων ἀπὸ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἀποβάσεως τοῦ σώματος Ὀλυμπίου μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἐπαναστάσεως*, σ. 171-184. Φάκ. Ι': *Ἐπιστολὲς καὶ ἐκθέσεις Κ. Δουμπιώτη*, σ. 185-206. Φάκ. ΙΑ': *Ἐπιστολὲς Μιλτ. Ἀποστολίδου*, σ. 207-219. Φάκ. ΙΒ': *Ἐπιστολὲς Κ. Βατικιώτη*, σ. 220-256. Φάκ. ΙΓ': *Ἐπιστολὲς Ἰω. Παλαμῆδη*, σ. 257-262. Φάκ. ΙΔ': *Ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Στέφ. Δραγούμη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν*, σ. 263-268. Φάκ. ΙΕ': *Διάφορα ἔγγραφα ἀπὸ τῆς ἐπαναστατημένους περιοχῆς*, σ. 269-308. Φάκ. ΙΣΤ': *Ἐπιστολὲς ἀπὸ μέλη τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς Σκιάνου*, σ. 309-344. Φάκ. ΙΖ': *Ἐπιστολὲς καὶ ἀναφορὲς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πέρα*, σ. 345-372. Φάκ. ΙΗ': *Λογοδοσία τῆς ἐν Ἀθήναις Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς (ἀνατύπωση)*, σ. 373-430, καὶ Φάκ. ΙΘ': *Ἐγγραφα σχετικά με τὴν λογοδοσία τῆς Μακεδονικῆς Ἐπιτροπῆς*, σ. 431-433.

Ἀπὸ τὴν παράθεση τῶν τίτλων τῶν φακέλων εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἀντιληφθῇ κανεῖς ὅτι τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα καλύπτουν ὅλη σχεδὸν τὴν ἑκτασὴ τοῦ θέματος, στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται. Βέβαια μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι τόσο σημαντικὰ καὶ ἴσως μὴ περιλήψη τοῦ περιεχομένου τῶν θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἔρευντὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοσίευση ὄλων τῶν ἐγγράφων *in extenso* δὲν σημαίνει - κάθε ἄλλο - ὅτι μειώνει τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου.

Ὁ κ. Νοτάρης δὲν περιορίζεται σὲ ἀπλὴ ἐκδοσὴ τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ τὰ συνοδεύει καὶ μὲ πολλὰ ἐπεξηγηματικὰ σχόλια, ποὺ ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα, τοπωνύμια, γεγονότα κ.λ. Ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ποιότητα τῶν σχολίων αὐτῶν δείχνουν καλὰ πόσο πολὺ κόπιασε ὁ ἐκδότης, ἀνατρέχοντας καὶ σὲ ἄλλες πηγές, ὅπως τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς κ.ἄ. Γενικά ἡ ἐργασία τοῦ κ. Νοτάρη εἶναι πολὺ ἐπιμελημένη καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὴ προσφορά στὴν ἔρευνα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Ἡ ἔλλειψη ἐνὸς καταλόγου τῶν δημοσιευμένων ἐγγράφων καὶ ἐνὸς καλοῦ χάρτη τῆς περιοχῆς, ὅπου διαδραματίστηκαν τὰ γεγονότα, ποὺ θὰ ἔκανε τελειότερο τὸ βιβλίον, δὲν νομίζω πὼς πρέπει νὰ ἀποδοθῇ σὲ ἀγνοία ἢ ἀμέλεια τοῦ ἐκδότη. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἀπουσία τοῦ χάρτη γνωρίζω καλὰ ὅτι αὐτὴ ὀφείλεται σὲ τεχνικὲς δυσχέρειες, ἄσχετες μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κ. Νοτάρη.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἐκδοσις τρίτη, μὲ τὰς νέας ἱστορικὰς πηγὰς (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 25), Θεσσαλονίκη 1967, 8°, σ. 325, πίν. 32.

Ἡ ἱστορία τῆς Μακεδονίας, τοῦ βόρειου αὐτοῦ προμαχώνα τοῦ ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας τουλάχιστον, δὲν ἔχει διὰ ἀκόμη τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ὑπάρχει ἄφθονο ὕλικό τόσο σὲ ἐκδοσθέντες πηγές (ἰδίως σὲ περιηγητικὰ κείμενα καὶ συλλογὲς ἐγγράφων), ἀνεξερεύνητο καὶ ἀνεκμετάλλετο ὡς σήμερα, ὅσο καὶ σὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα διαφόρων ἀρχείων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδας (κυρίως προξενικὲς ἐκθέσεις, ἀναφορὲς καὶ ὑπομνήματα κ.λ.π.), τοῦ ὁποίου ἡ συλλογὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ παρουσίασις ἀποβαίνει ἐπιτακτικότερη ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ὅστερ' ἀπὸ τῆς νέας σημερινῆς συνθηκῆς, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ στὴν ἑλληνικότητα Μακεδονία τὴ θέση ποὺ πραγματικὰ τῆς ταιριάζει μέσα στὸν χῶρον τῆς ΝΑ Εὐρώπης. Ἡ ἔλλειψη ὁμως μιᾶς γενικῆς ἱστορικῆς σύνθεσης συμπληρώνεται ὅς ἐνα σημεῖο ἀπὸ μεμονωμένες μελέτες ποὺ γράφτηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοπικοὺς ἱστοριογράφους καὶ ἀπὸ λαμπροὺς εἰδικοὺς ἔρευντῆς. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους πρωτεύουσα θέση κατέχει ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου, τοῦ ὁποίου καὶ θὰ παρακολουθήσουμε τὸ περιεχόμενον.

Ὁ κ. Βασδραβέλλης, ὁ ὁποῖος μὲ νική, θὰ λέγαμε, στοργὴ καὶ ἀγάπη ἔχει ἀγκαλιάσει